

BART MADDENS, GERT-JAN PUT EN JEF SMULDERS

Het DNA van de kandidaten

EEN DOORLICHTING VAN DE KANDIDATEN
VOOR DE KAMERVERKIEZINGEN VAN 1987 TOT 2010

Het DNA van de kandidaten

Een doorlichting van de kandidaten voor de
Kamerverkiezingen van 1987 tot 2010

*Bart Maddens, Gert-Jan Put en
Jef Smulders*

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk: 2014

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België
E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA De Haag, Nederland
E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be en Catherine Politis

© 2014 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/2013/0543/79

NUR 754

ISBN 978-90-334-9612-7

Inhoud

Lijst van grafieken	7
Lijst van tabellen	9
Lijst van kaarten	11
Inleiding	13
Hoofdstuk 1 De geheime tuin van de politiek	19
De kandidatenselectie sinds 1987	20
De verkiesbare kandidaten	26
Hoofdstuk 2 Een overdreven cultus van de jeugd?	33
Hoofdstuk 3 Mannen gezocht?	43
Hoofdstuk 4 Mensen met ervaring op de werkvloer	53
Uittredende parlementsleden	54
Beroepen	58
Hoofdstuk 5 Een veilige thuishaven	65
Kandidaten uit centrumsteden en kleine gemeenten	70
De dekingsgraad van de kandidatenlijsten	79

Hoofdstuk 6	De nieuwe vrouw	85
Leeftijd		85
Uittredende parlementsleden		89
Beroep		90
Woonplaats		92
Hoofdstuk 7	Multivariate analyse	95
Slotbeschouwing		109
Eindnoten		117
Referentielijst		121

Lijst van grafieken

Grafiek 2.1: Gemiddelde leeftijd van alle kandidaten.	34
Grafiek 2.2: Percentage jongeren (30 jaar en jonger) in de bevolking en op kieslijsten.	35
Grafiek 2.3: Percentage ouderen (61 jaar en ouder) in de bevolking en op kieslijsten.	35
Grafiek 2.4: Gemiddelde leeftijd van verkiesbare en niet-verkiesbare kandidaten.	36
Grafiek 2.5: Leeftijdsverdeling van kandidaten op kieslijsten.	37
Grafiek 2.6: Gemiddelde leeftijd van alle kandidaten naar partij.	38
Grafiek 2.7: Gemiddelde leeftijd van verkiesbare en niet-verkiesbare kandidaten van Agalev/Groen en Ecolo.	40
Grafiek 2.8: Gemiddelde leeftijd verkiesbare en niet-verkiesbare kandidaten van Vlaams Blok/Belang.	40
Grafiek 3.1: Percentage vrouwen op kieslijsten.	46
Grafiek 3.2: Percentage vrouwen op verkiesbare en niet-verkiesbare plaatsen.	47
Grafiek 3.3: Percentage vrouwen op eerste twee plaatsen (ritsplaatsen) versus op andere verkiesbare plaatsen.	48
Grafiek 3.4: Percentage vrouwen op kieslijsten naar partij.	49
Grafiek 3.5: Percentage vrouwen op verkiesbare plaatsen naar partij.	50
Grafiek 4.1: Percentage uittredende parlementsleden en ministers op kieslijsten.	55
Grafiek 4.2: Percentage uittredende parlementsleden en ministers op kieslijsten.	56
Grafiek 4.3: Percentage uittredende parlementsleden en ministers op verkiesbare plaatsen.	56
Grafiek 4.4: Percentage kandidaten per beroepscategorie.	58
Grafiek 4.5: Percentage verkiesbare kandidaten per beroepscategorie.	60
Grafiek 4.6: Percentage arbeiders op kieslijsten.	61
Grafiek 4.7: Percentage ambtenaren en onderwijzers op kieslijsten.	62

Grafiek 4.8: Percentage zelfstandigen en vrije beroepen op kieslijsten	63
Grafiek 5.1: Percentage kandidaten uit centrumsteden en kleine gemeenten.	71
Grafiek 5.2: Percentage kandidaten uit centrumsteden bij Vlaamse en Franstalige partijen.	72
Grafiek 5.3: Percentage kandidaten uit kleine gemeenten bij Vlaamse en Franstalige partijen.	72
Grafiek 5.4: Percentage verkiesbare kandidaten uit centrumsteden en kleine gemeenten.	74
Grafiek 5.5: Percentage verkiesbare kandidaten uit centrumsteden bij Vlaamse en Franstalige partijen.	76
Grafiek 5.6: Percentage verkiesbare kandidaten uit kleine gemeenten bij Vlaamse en Franstalige partijen.	76
Grafiek 5.7: Percentage kandidaten uit centrumsteden naar partij.	79
Grafiek 5.8: Percentage gemeenten (alle en kleine gemeenten) met minstens één kandidaat op de lijsten.	80
Grafiek 5.9: Percentage gemeenten (Vlaamse en Waalse gemeenten) met minstens één kandidaat op de lijsten.	81
Grafiek 5.10: Percentage gemeenten (alle en kleine gemeenten) met minstens één kandidaat op een verkiesbare plaats.	82
Grafiek 6.1: Gemiddelde leeftijd van alle kandidaten naar geslacht.	86
Grafiek 6.2: Gemiddelde leeftijd van verkiesbare kandidaten naar geslacht.	87
Grafiek 6.3: Percentage uittredende parlementsleden en ministers op kieslijsten naar geslacht.	88
Grafiek 6.4: Percentage uittredende parlementsleden en ministers op verkiesbare plaatsen naar geslacht.	88
Grafiek 6.5: Percentage zelfstandigen en vrije beroepen op kieslijsten naar geslacht.	90
Grafiek 6.6: Percentage niet-actieven op kieslijsten naar geslacht.	91
Grafiek 6.7: Percentage kandidaten uit centrumsteden naar geslacht.	93

Lijst van tabellen

Tabel 1.1:	Aantal unieke kandidaten in de analyse (absolute aantallen en kolompercentages).	30
Tabel 1.2:	Opsplitsing van kandidaten naar verkiesbare plaats en verkiezing (absolute aantallen en kolompercentages).	31
Tabel 3.1:	Overzicht van wetgevende bepalingen i.v.m. aanwezigheid van vrouwen op kieslijsten.	44
Tabel 5.1:	Beschrijvende gegevens over de categorie centrumsteden.	69
Tabel 5.2:	Beschrijvende gegevens over de categorie kleine gemeenten.	70
Tabel 7.1:	Resultaat van de logistische regressie-analyse met (niet-) verkiesbare plaats als binaire afhankelijke variabele, voor alle verkiezingen en alle partijen samen.	98
Tabel 7.2:	Resultaat van de logistische regressie-analyse met (niet-) verkiesbare plaats als binaire afhankelijke variabele, per periode van verkiezingen voor alle partijen.	100
Tabel 7.3:	Resultaat van de logistische regressie-analyse met (niet-) verkiesbare plaats als binaire afhankelijke variabele, voor alle verkiezingen per partij (Vlaamse partijen).	102
Tabel 7.4:	Resultaat van de logistische regressie-analyse met (niet-) verkiesbare plaats als binaire afhankelijke variabele, voor alle verkiezingen per partij (Franstalige partijen).	103
Tabel 7.5:	Resultaat van de logistische regressie-analyse met (niet-) verkiesbare plaats als binaire afhankelijke variabele, voor alle verkiezingen, met opsplitsing naar Vlaamse en Franstalige partijen.	106

Lijst van kaarten

Kaart 5.1: De kieskringen voor de verkiezing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers.	68
Kaart 5.2: Geografische spreiding van kandidaten voor de Kamerverkiezingen, 1987-2010.	73
Kaart 5.3: Geografische spreiding van verkiesbare kandidaten voor de Kamerverkiezingen, 1987-2010.	74
Kaart 5.4: Geografische spreiding van kandidaten voor Vlaams Blok, Kamerverkiezingen 1987.	78
Kaart 5.5: Geografische spreiding van kandidaten voor Vlaams Belang, Kamerverkiezingen 2010.	78

Inleiding

Om de vier of vijf jaar vieren we met ons allen het feest van de democratie: de verkiezingen. We beslissen dan wie ons de komende jaren zal vertegenwoordigen in het parlement. Althans, dat is de theorie. In werkelijkheid ligt voor de verkiezingen al in grote mate vast wie in de verschillende parlementen zal zeten. Het zijn namelijk de politieke partijen die hierover beslissen als ze de kieslijsten samenstellen. Kandidaten die bovenaan de lijst staan, maken immers veel meer kans om te worden verkozen. En de partijen beslissen wie bovenaan staat, dus ook wie uiteindelijk in het parlement komt. Of het parlement representatief is voor de totale bevolking hangt dan ook in grote mate af van die partijen, en van wie daar aan de touwtjes trekt.

In dit onderzoek proberen we wat meer zicht te krijgen op de criteria die de partijen daarbij hanteren. Geven ze jonge kandidaten minder kansen, of juist meer? Krijgen de uittredende parlementsleden gegarandeerd een verkiesbare plaats? Heb je als politicus een voetje voor wanneer je in een grote stad woont of wanneer je zelfstandige bent? We proberen deze en andere vragen te beantwoorden door het profiel van de kandidaten in kaart te brengen voor zeven achtereenvolgende Kamerverkiezingen, van 1987 tot 2010. We kijken daarbij naar de leeftijd, het geslacht, het beroep en de woonplaats. Zoals hieronder verder wordt uitgelegd, zullen we de analyse vooral toespitsen op het onderscheid tussen de verkiesbare en niet-verkiesbare kandidaten. Op die manier hopen we iets te leren over de keuze van partijen om bepaalde politici op verkiesbare plaatsen te zetten en zo het parlement binnen te loodsen.

We willen daarbij ook en vooral nagaan hoe die criteria de voorbije kwarteeuw zijn geëvolueerd. Vermoedelijk worden de kandidaten vandaag op een andere manier geselecteerd dan in de jaren tachtig, al was het maar omdat de institutionele context sindsdien grondig is gewijzigd. Om te beginnen zijn er in deze periode verschillende keshervormingen geweest. Het Sint-Michielsakkoord van 1992 schafte het dubbelmandaat af en voorzag in de rechtstreekse verkiezing

van het Vlaams en het Waals Parlement. Tegelijkertijd werd het aantal Kamerleden drastisch gereduceerd (van 212 naar 150), en werd het aantal kieskringen verminderd (van 30 naar 20). Bij de kieshervorming van 2002 bleef het aantal parlementsleden hetzelfde, maar werd overgestapt naar provinciale kieskringen. Het aantal kieskringen daalde daardoor van 20 naar 11. Vooral die hervorming heeft een grote impact gehad op de lijstvorming. De lijsten zijn hierdoor immers beduidend langer geworden. Bij de verkiezingen van 1999 telde de gemiddelde lijst voor de Kamerverkiezingen slechts 13,5 plaatsen (effectieve kandidaten én opvolgers). In 2003 steeg dit aantal naar 22,4. Tegelijkertijd nam ook het aantal verkiesbare plaatsen per lijst toe. Dit maakt het in principe gemakkelijker voor de partijen om het aanbod van verkiesbare kandidaten te diversifiëren. En dan mag je verwachten dat er ook eens iemand anders in *pole position* wordt gebracht dan de spreekwoordelijke blanke man van 45 jaar met een vrij beroep.

Er is een tweede institutionele verandering die het selectieproces nog ingrijpender heeft gewijzigd. Tot en met de verkiezingen van 1995 konden de partijen zelf kiezen hoeveel mannen en hoeveel vrouwen ze op de lijsten zetten. In het extreme geval kon een partij zelfs uitpakken met louter mannelijke (of vrouwelijke) kandidaten. Daar kwam voor het eerst verandering in bij de verkiezingen van 1999. Toen werd een in 1994 goedgekeurde quotawet van kracht, die nadien geleidelijk aan strenger is geworden. Daardoor werd de keuzevrijheid van de partijen voor een stuk ingeperkt. In 1999 waren de partijen verplicht om minstens een derde van de plaatsen op de lijst voor te behouden voor vrouwen. Sinds de verkiezingen van 2003 moest de lijst voor de helft uit vrouwen bestaan. Bovendien diende minstens een van de drie hoogstgeplaatste kandidaten een vrouw te zijn, en vanaf 2007 minstens een van de twee hoogstgeplaatste. Het staat buiten kijf dat het aantal vrouwen op lijsten, en op verkiesbare plaatsen, hierdoor fors de hoogte is ingegaan. Maar die (verkiesbare) vrouwen hebben misschien wel een ander profiel dan vroeger, toen de selectie van vrouwelijke politici nog op een vrijwillige basis gebeurde. Door de quotawetgeving ontstond er immers een instroom van nieuwe vrouwelijke kandidaten die misschien wel jonger waren, en in elk geval minder politieke ervaring hadden dan de gevestigde mannelijke kandidaten. De verwachting is echter dat die nieuwe vrouwen geleidelijk aan politieke ervaring zullen opbouwen, zodat de verschillen tussen de mannelijke en de vrouwelijke kandidaten na verloop van tijd zullen wegsmelten. In deze studie gaan we onder meer na of dit inderdaad het geval is.

De quotaregeling illustreert mooi dat het selectieproces bij de politieke partijen in feite een tweetrapsraket is. Er is een dubbele selectie: wie mag op de lijst staan, en wie krijgt een verkiesbare plaats? De quotawetgeving betrof aanvankelijk

enkel de eerste stap (genderpariteit voor de hele lijst), nadien ook de tweede (genderpariteit voor de eerste twee of drie plaatsen). Zoals al gezegd, kunnen we op die tweede selectie enig zicht krijgen door de verkiesbare kandidaten te vergelijken met de niet-verkiesbare. Als de verkiesbare kandidaten systematisch ouder zijn dan de niet-verkiesbare, dan weten we dat de partijen liever oudere dan jongere politici naar het parlement sturen. Het is echter moeilijker om na te gaan welke criteria de partijen gebruiken bij de selectie van kandidaten *tout court*. Het kan zijn dat er relatief veel oude kandidaten op een lijst staan in vergelijking met de totale bevolking. Maar dit betekent niet noodzakelijk dat de partij een voorkeur heeft voor oudere kandidaten. Het is immers ook mogelijk dat er relatief weinig jonge kandidaten beschikbaar waren. Wie weet heeft de partij juist erg hard gezocht naar jonge kandidaten, maar vond ze er gewoonweg geen. Om dat selectieproces te vatten, zou je een vergelijking moeten maken tussen het profiel van de kandidaten op een lijst en dat van alle beschikbare kandidaten. Het probleem is natuurlijk dat we niet weten wie de beschikbare kandidaten zijn, en dat we er ook geen informatie over hebben. Maar ook al ontbreekt de vergelijkingsbasis om vat te krijgen op de selectiecriteria van de partijen, toch blijft het interessant om het profiel van de totaliteit van de kandidaten in kaart te brengen.

Zoals al aangegeven, interesseert het ons vooral om te weten hoe dat profiel is geëvolueerd doorheen de tijd, net zoals we willen achterhalen hoe de selectie van de verkiesbare kandidaten is gewijzigd als gevolg van de hoger vermelde institutionele veranderingen. Om die vragen te kunnen beantwoorden, moeten we de lijstsamenstelling analyseren over een voldoende lange periode. In deze studie gaan we terug tot de verkiezingen van 1987. In 2003 begon de Afdeling Politologie van de KU Leuven data te verzamelen over de Vlaamse kandidaten, in het kader van het 'Kandi-onderzoek'. Daarbij werden de gegevens overgenomen die moeten worden vermeld op het officiële formulier voor de voordracht van kandidaten. Op die manier weten we hoe oud de kandidaten waren op het moment van de verkiezingen, waar ze woonden, en welk beroep ze uitoefenden. En we kennen uiteraard ook hun geslacht. Die data werden ook voor alle daaropvolgende verkiezingen bijgehouden. In het kader van het recente doctoraatsonderzoek van Gert-Jan Put werd dit databestand verder uitgebreid, enerzijds met de gegevens van de Franstalige kandidaten en anderzijds met de gegevens voor de vroegere verkiezingen. Deze data werden opgezocht in het archief van de Kamer van Volksvertegenwoordigers.¹

Precies omdat we vooral geïnteresseerd zijn in de evolutie doorheen de tijd, zullen we het onderzoek beperken tot de partijen die gedurende de hele periode

hebben deelgenomen aan de verkiezingen. We hebben ons daarbij wel de vrijheid veroorloofd om N-VA als opvolger van de Volksunie te beschouwen, zodat we ook die partijen kunnen meenemen in de analyse. Zo komen we uit bij in totaal tien partijen: de drie traditionele partijen langs Vlaamse en Franstalige kant, de Vlaamse en Franstalige ecologisten, Vlaams Blok/Belang en Volksunie/N-VA.²

Daarmee omvat het hier geanalyseerde databestand in totaal 11.371 unieke kandidaten. Het aantal kandidaten per Kamerverkiezing is gestadig gedaald. In 1987 en 1991 waren dat er nog respectievelijk 2.089 en 2.139. Het lagere aantal kandidaten in 1987 in vergelijking met 1991 valt hoofdzakelijk toe te schrijven aan Agalev en Vlaams Blok. Deze partijen waren toen nog relatief jong, waardoor ze nog niet in alle kieskringen volledige kieslijsten konden indienen. Daarna zakte het totale aantal kandidaten per verkiezing naar ongeveer 1.500 (1.509 in 1995 en 1.516 in 1999). Dat was het gevolg van de vermindering van het aantal Kamerleden, van 212 naar 150. Bij de keshervorming van 2002 blijft het aantal Kamerleden gelijk. Als gevolg van de provincialisering van de kieskringen zijn er echter wel minder opvolgersplaatsen,³ waardoor het totale aantal kandidaten verder daalt, naar 1.428 in 2003. In 2007 zijn het er maar 1.259, omdat er bij die verkiezing een partij minder was. N-VA vormde toen immers een kartel met CD&V. In 2010 was dat niet meer het geval, en hebben we opnieuw 1.431 kandidaten. Ook bij vergelijkbare verkiezingen (zoals 1995 en 1999) met hetzelfde aantal partijen en volledige lijsten, is het aantal kandidaten niet exact hetzelfde. Dat heeft te maken met de dubbele kandidaturen. Soms is een politicus zowel kandidaat op de lijst van de effectieven als op de opvolgerslijst.⁴ In dat geval hebben we de minst belangrijke kandidatuur geschrapt.⁵ We zijn in dit onderzoek immers geïnteresseerd in de individuele kandidaten en hun profiel, en niet zozeer in de afzonderlijke kandidaatstellingen. Hoe meer kandidaten dus twee keer voorkomen op een lijst, hoe lager het totale aantal kandidaten in de analyse.

Vooraleer de analyse van die data aan te vatten, onderzoeken we eerst in *hoofdstuk 1* hoe de lijstvorming precies in zijn werk gaat. Welke procedures hanteren de partijen hiervoor, in welke mate is dit veranderd tijdens de voorbije decennia, en welke factoren hebben hierbij een rol gespeeld? Die informatie zal ons toelaten om op een meer gefundeerde wijze een onderscheid te maken tussen verkiesbare en niet-verkiesbare kandidaten. Daarna behandelen we achtereenvolgens de verschillende achtergrondkenmerken van de kandidaten. We gaan eerst na hoe het leeftijdsprofiel van de kandidaten is geëvolueerd sinds 1987 en in hoeverre de partijen bij de selectie van de verkiesbare kandidaten voorrang

geven aan jonge of oude kandidaten (*hoofdstuk 2*). Vervolgens brengen we de opmars van de vrouwelijke kandidaten als gevolg van de quotaregeling in kaart (*hoofdstuk 3*). Daarna volgt een analyse van het beroepsprofiel van de kandidaten (*hoofdstuk 4*). In dat hoofdstuk gaan we ook na hoeveel kandidaten uit-tredend parlementslid zijn, en hoe dit is geëvolueerd. Het laatste kenmerk is de woonplaats van de kandidaten (*hoofdstuk 5*). Wat dat betreft, onderzoeken we of de (verkiezbare) kandidaten eerder afkomstig zijn uit de centrumsteden, dan wel uit de kleinere gemeenten. Bijkomend brengen we ook in kaart (letterlijk dan) in welke mate de verschillende gemeenten van België vertegenwoordigd zijn op de lijsten. In *hoofdstuk 6* keren we nog even terug naar de genderproblematiek. We onderzoeken daar of het profiel van de vrouwelijke (verkiezbare) kandidaten is gewijzigd als gevolg van de quotawetgeving. Ten slotte gaan we in *hoofdstuk 7* via een multivariate analyse na welke kenmerken de grootste impact hebben op de kans om te worden geselecteerd als verkiesbare kandidaat, en hoe dit de voorbije 25 jaar is veranderd.

Hoofdstuk 1

De geheime tuin van de politiek

“Er zijn twee zaken die het slechtste in de mens naar boven halen; dat zijn erfeniskwesties en lijstvormingen bij partijen.” Een niet nader genoemde liberale politicus vertrouwde dit ooit toe aan Ivan De Vadder (Terzake, 12 december 2013). Hugo Camps formuleert het nog scherper: “De samenstelling van kieslijsten is een bloedbad. Nuttige idioten worden hardvochtig ingeruild voor aanstormende *new look*. Nobele oudgedienden worden *ex cathedra* bij het grof vuil gezet” (De Morgen, 16 december 2013). Het zijn allemaal retorische overdrijvingen natuurlijk, maar ze bevatten wel een kern van waarheid. Bij de lijstvorming worden politieke carrières gemaakt en gekraakt. Wie een goede plaats krijgt op de lijst, kan bij wijze van spreken op vakantie vertrekken tijdens de campagne. En wie een slechte plaats krijgt eigenlijk ook. Want de kans dat een intense campagne voldoende voorkeurstemmen oplevert om toch verkozen te worden, is meestal klein. Geen wonder dat dit aanleiding geeft tot pijnlijke conflicten. Maar de partijen hebben allerlei formele en informele procedures bedacht om die conflicten in goede banen te leiden en beheersbaar te houden. Want als er één ding is dat ze een paar maanden voor de verkiezingen kunnen missen als kiespijn, dan is het wel een uitslaande brand.

Het eerste en belangrijkste advies aan een aspirant-parlementslid is dus: probeer op een goed blaadje te staan bij wie de knopen doorhakt bij de lijstvorming. Dat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Want wie trekt er eigenlijk aan de touwtjes? Meestal is dit niet zo duidelijk. In de partijstatuten worden een aantal formele procedures beschreven, maar daar wordt vaak van afgeweken. Veel wordt informeel beslist. Zeker voor buitenstaanders is het moeilijk om te vatten hoe dat precies in zijn werk gaat. Politieke partijen zijn immers vaak zeer karig met informatie over het lijstvormingsproces. En de berichtgeving daarover in

de media is veelal summier en focust vooral op het resultaat. Slechts af en toe wordt een tipje van de sluier opgelicht. Niet voor niets noemden politicologen Michael Gallagher en Michael Marsh de lijstvorming ooit “*the secret garden of politics*” (Gallagher & Marsh, 1988). De selectie van de kandidaten gebeurt in een geheime tuin, omringd door hoge muren met prikkeldraad erboven. Toch zijn er altijd wel politicologen en journalisten die erin slagen om de muur te beklimmen en een blik te werpen op wat zich daarachter afspeelt. Onder meer op basis van hun bevindingen proberen we hieronder te reconstrueren hoe kandidatenselectie in zijn werk ging tijdens de periode die we in dit boek bestuderen.

De kandidatenselectie sinds 1987

De politieke partijen benadrukken graag dat ze democratische organisaties zijn. De leden kunnen over alles hun zegje doen, ook over de lijstvorming. Maar die bewering stuit meestal op grote scepsis. We hechten doorgaans meer geloof aan het tegenovergestelde verhaal: partijen zijn oorlogsmachines met een haast militaire commandostructuur. Aan het hoofd daarvan staat de almachtige partijvoorzitter die het lijstvormingsproces monopoliseert. Zoals dat vaak het geval is, ligt de waarheid ergens in het midden. De partijen laveren voortdurend tussen die twee uitersten. Nu eens geeft men wat meer macht aan de leden, dan weer verschuift het zwaartepunt meer naar de partijtop.

Tot het begin van de jaren zeventig was het een courante praktijk in de grote partijen dat de partijleden van een kiesarrondissement zich via een zogenaamde ledenpoll of voorverkiezing over de lijst konden uitspreken. Daarbij werden de kandidaten in een willekeurige volgorde voorgelegd aan de leden die, via een geheime stemming, de lijst mochten samenstellen. Meestal hield de partijtop toch nog een slag om de arm. Zo behield het partijbestuur zich vaak nog het recht voor om de lijst die uit de poll kwam te wijzigen met een bijzondere meerderheid.

Al vanaf de tweede helft van de jaren zestig raakte het systeem van de ledenpolls echter geleidelijk aan in onbruik (De Winter, 1980). Dat had voor een stuk te maken met de opkomst van een aantal nieuwe partijen. Deze partijen kunnen immers op een wit blad nieuwe statuten opstellen. Bovendien moeten ze hard knokken om te kunnen overleven. Dit vraagt om een meer strak geleide organisatie. De betrokkenheid van de leden maakt het besluitvormingsproces immers een stuk trager en omslachtiger. Als de partijleiding de touwtjes van de lijstvorming stevig in handen houdt, dan kan die ook beter worden afgestemd op de

breder electorale strategie. Bij de Volksunie bijvoorbeeld hadden de partijleden geen enkele inspraak in het selectieproces (Maddens, 1995). Ook het Vlaams Blok zal in 1978 kiezen voor dit model.

Het toenemende aantal vervroegde verkiezingen is een tweede factor die de traditie van ledenpolls onder druk zet. Als de kandidatenlijsten snel in elkaar moeten worden gebokst, dan is er vaak geen tijd om de leden te raadplegen. Tenminste, de partijtop gebruikt dat als voorwendsel om de democratische procedures te omzeilen. De meeste partijen hadden een uitzonderingsprocedure achter de hand voor vervroegde verkiezingen, waarbij de fase van de ledeninspraak werd overgeslagen (Delwit & De Waele, 1997). Vooral in de jaren zeventig en tachtig moesten de partijen vaak een beroep doen op deze uitzonderingsbepaling in hun statuten. Toen volgden de vervroegde verkiezingen elkaar immers in snel tempo op, en rolden de partijen van de ene verkiezingscampagne in de andere.

De stembusslag van 1987, meteen het vertrekpunt van dit boek, was zo een vervroegde verkiezing. Op 15 oktober was de rooms-blauwe regering-Martens VI na amper twee jaar gevallen over de zaak-Happart. De verkiezingen zouden plaatsvinden op 13 december. De partijen moesten in een ijtempo kandidaten zoeken voor de 30 lijsten voor de Kamer en de 20 lijsten voor de Senaat. Daarbij werd meestal naar de uitzonderingsprocedure gegrepen.

Bij CVP, waar de traditie van de ledenpolls nochtans diep geworteld was, ging dat als volgt. Eerst stelde het arrondissementeel partijbureau een modellijst op, die vervolgens door het nationaal partijbestuur werd goedgekeurd. Daarnaast kon het nationaal bestuur met drie vierden van de stemmen namen toevoegen of weigeren, of de volgorde van de kandidaten wijzigen (Katz & Mair, 1992). In een laatste stap moesten de modellijsten worden goedgekeurd door een arrondissementeel congres, samengesteld uit afgevaardigden van de lokale afdelingen. Dit proces moet bijzonder vlot verlopen zijn, want in 1989 voerde CVP een statutenwijziging door waarbij deze uitzonderingsprocedure de regel werd. De ledenpoll werd afgeschaft en voortaan zou het arrondissementeel congres beslissen. Dit verstevigde de greep van de partijtop op het kandidatenselectieproces (Deschouwer, 1993; Fiers & Pilet, 2006). Bij zusterpartij PSC was het eveneens zo dat de uitzonderingsprocedure geleidelijk aan de regel was geworden. Die procedure hield in dat de arrondissementele partijafdelingen een modellijst opstelden, die vervolgens moest worden geratificeerd door het nationale niveau. Slechts indien er voor een bepaalde lijst geen meerderheid werd gevonden in het nationaal partijbureau, riep men een arrondissementeel congres samen om zich over de lijst te buigen (Katz & Mair, 1992).

Ook bij de liberale partijen was het tijdperk van de ledenpolls al definitief voorbij in 1987. Typisch voor die partijen was dat de arrondissementele afdelingen zeer autonoom waren in het samenstellen van de lijsten. Ze konden zelf kiezen of ze al dan niet een poll organiseerden. De nationale partijstatuten moedigen het gebruik van de polls wel aan, maar toch kozen de partijafdelingen steeds vaker voor procedures zonder ledeninspraak. In de PVV was dat al zo vanaf de jaren zestig, in de PRL vanaf de jaren zeventig (De Winter, 1988). In 1987 bestond er ook bij de SP geen verplichting meer om nog een poll te organiseren. Slechts in een beperkt aantal kieskringen werd nog aan die traditie vastgehouden. De PS was de enige traditionele partij die nog systematisch arrondissementele ledenpolls hield, ook bij de verkiezingen van 1987 (Ceuleers & De Winter, 1986). Maar afgezien daarvan was er aan het einde van de jaren tachtig nog amper sprake van ledeninspraak in het kandidatenselectieproces.

In het begin van de jaren negentig raakten de ledenpolls en voorverkiezingen echter terug in de mode. De roep van de publieke opinie naar meer democratie en openheid binnen politieke partijen zorgde in deze periode voor een pendelbeweging naar meer ledeninspraak bij het lijstvormingsproces. Agalev was hierbij een wegbereider, zoals verder nog zal blijken. Maar ook de Vlaamse liberalen stapten vanaf 1992 mee in dit verhaal, onder impuls van voorzitter Guy Verhofstadt. De besluitvorming binnen de nieuwe VLD moest een toonbeeld worden van burgerdemocratie. Het partijbestuur en de partijvoorzitter zouden voortaan rechtstreeks worden verkozen. Daarnaast werd er ook een meer democratische procedure ingevoerd voor de selectie van kandidaten (Verleden, 2013). Hiertoe werd de ledenpoll in eer hersteld. Nieuw was bovendien dat ook zogenaamde geregistreerde kiezers daaraan konden deelnemen. Zich laten registreren als VLD-kiezer kon door de beginselverklaring van de partij te ondertekenen (Maddens, 1995). De partij had zich daarbij laten inspireren door de voorverkiezingen in de Verenigde Staten. In 1995 werden de lijsten via zo een voorverkiezing samengesteld, maar ondanks de grote mediabelangstelling daarvoor, daagden er slechts weinig geregistreerde kiezers op. Bovendien was er binnen de partij nogal wat kritiek op dit systeem (De Morgen, 29 maart 1993). Tegen de verkiezingen van 1999 had de partij dan ook al wat gas teruggenomen. Voortaan konden enkel de volwaardige leden hun stem uitbrengen in de voorverkiezingen (Vanhooren, 2011).

CVP volgde al snel het voorbeeld van VLD. In 1994 herintroduceerde een statutenwijziging de inspraak via ledenpoll (Maddens, 1995). Voor 1999 was dit echter een afgezwakte versie, aangezien de door de leden samengestelde lijsten nadien nog moesten worden goedgekeurd door het arrondissementele congres.

Ook de Franstalige christendemocraten keerden in de loop van de jaren negentig al snel terug naar een systeem met ledeninspraak (Smulders, 2012).

In de jaren 2000 werd er door de Belgische partijen nog maar weinig geëxperimenteerd met meer democratische lijstvormingsprocedures. Enige uitzondering is misschien Open Vld, die in 2007 een systeem invoerde waarbij de lijsttrekker een belangrijke rol gaat spelen bij het samenstellen van de lijsten in zijn of haar kieskring. In een eerste stap wordt een lijstvormingscomité gevormd met een zeer beperkt aantal leden, waaronder de lijsttrekker zelf. Dit comité stelt de modellijst op die vervolgens moet worden goedgekeurd door de leden. In 2008 speelde de partij zelfs met het idee om die lijsttrekker vooraf te laten verkiezen door alle leden in de kieskring (De Standaard, 7 juni 2008; Put & Maddens, 2011). Dit systeem werd uiteindelijk echter nooit in de praktijk gebracht: bij de Vlaamse verkiezingen van 2009 vreesde men dat dit meer *bad publicity* zou opleveren dan wat anders (Verleden, 2013), en in 2010 gebruikte men het excuus van de vervroegde verkiezingen.

De terugkeer naar een grotere inspraak van de leden vanaf de jaren negentig is echter voor een stuk gezichtsbedrog. Alle statutenwijzigingen en democratische retoriek ten spijt bleven de partijcenakels de teugels stevig in handen houden. Een belangrijk instrument voor de partijtop om de kandidatenselectie te sturen, waren en zijn de zogenaamde lijstvormingscomités. Dit zijn informele clubjes bestaande uit een beperkt aantal *kingmakers*, die vaak worden opgericht binnen de schoot van een van de formele partijorganen, zoals de partijraad of het partijbureau op het niveau van de kieskring. Deze ad-hoccomités stellen doorgaans de modellijsten op, in nauw overleg met de partijtop. Enkel cdH en Open Vld maken hiervan melding in hun statuten of reglementen. Bij de andere partijen bestaan deze comités officieel niet. Het is dan ook vaak onduidelijk welke actoren hiervan precies deel uitmaken. En als je aan de partijen zelf vraagt wie hierin vertegenwoordigd is, dan krijg je meestal een ontwijkend antwoord. (Li-beer, 2011; Smulders, 2012). Het spreekt voor zich dat deze geheimdoenerij niet bepaald bijdraagt tot de transparantie van het kandidatenselectieproces.

Alleen al het feit dat er vooraf een modellijst wordt opgesteld, holt de ledeninspraak uit. De leden kunnen dan ofwel de modellijst goedkeuren, ofwel een alternatieve lijst samenstellen. Op die manier geeft men de leden de pap in de mond. Het goedkeuren van de modellijst is immers veruit de gemakkelijkste keuze. De modellijst wordt aangenomen indien ze een bepaalde meerderheid van de stemmen haalt. Pas als dat niet het geval is, worden de alternatieve voorstellen geteld. Maar vaak wordt daarbij ook rekening gehouden met de stemmen

van de leden die akkoord gingen met de oorspronkelijke volgorde van de modellijst. Op die manier blijft die modellijst zwaar doorwegen in het resultaat en verkleint de kans dat de leden er iets aan kunnen veranderen.

In de jaren negentig blijft het zwaartepunt van de besluitvorming wel bij de arrondissementele partijafdelingen liggen. De macht was dan wel verschoven van de leden naar het partijbestuur of het lijstvormingscomité, ze bleef wel groten-deels op het niveau van het arrondissement. Vanaf 1995 hebben de opeenvolgende keshervormingen wel tot een centralisatie geleid. Door de fusie van een aantal kleine kiesarrondissementen werd de lijstvorming automatisch minder lokaal. En de lijsten voor de Senaatsverkiezing, in regionale kieskringen, werden automatisch door de centrale partijinstanties samengesteld.

Het was echter de overstap naar de provinciale kieskringen die de grootste impact had op de lijstvorming. Deze schaalvergroting noopte de partijen tot een grondige herstructurering, vooral aan Vlaamse kant. De lijstvorming verschoof nu helemaal van het arrondissementele naar het provinciale niveau. Voordien fungeerden de provinciale afdelingen louter als tussenschakel tussen de arrondissementen en de partijtop, maar nu werden ze de belangrijkste actor. Het was echter pas in 2007 dat die interne hervorming helemaal was doorgevoerd. Bij de verkiezingen van 2003 werkte men vaak nog met een overgangsregeling. Zowel bij CD&V als VLD, bijvoorbeeld, werkten de verschillende arrondissementen binnen de provincie samen om een lijst op te stellen (Smulders, 2011, 2012; Vanhooren, 2011)

Bij de Franstalige partijen daarentegen blijven de arrondissementele afdelingen tot op vandaag een belangrijke rol spelen bij de lijstvorming. Dat komt omdat de oude arrondissementele kieskringen zijn blijven bestaan voor de verkiezing van het Waals Parlement (terwijl men voor de verkiezing van het Vlaams Parlement is overgestapt naar provinciale kieskringen). De arrondissementele afdelingen blijven daardoor belangrijke actoren en willen ook een vinger in de pap hebben bij de lijstvorming. De lijsten komen dan ook tot stand in overleg tussen de verschillende arrondissementen van een provincie (Smulders, 2012).

Maar de centralisering stopt niet op het niveau van de provincie. De electorale schaalvergroting heeft ook geleid tot een sterkere inmenging van de partijtop, en dan met name de partijvoorzitter. Vaak speelt die partijtop vooral achter de schermen een belangrijke rol, bijvoorbeeld via een beïnvloeding van de lijstvormingscomités. Maar soms is die rol meer geformaliseerd. Bij de Vlaamse

socialisten, bijvoorbeeld, heeft de partijvoorzitter een evocatierecht en kan het nationaal partijbureau aan de provinciale afdelingen vragen om de kandidatenlijsten te herbekijken. Ook bij Ecolo heeft het nationale niveau in theorie een vetorecht, ook al wordt dit zelden gebruikt (Vandeleene e.a., 2013). Volgens de statuten van Vlaams Blok/Belang ten slotte, worden de lijsten eerst opgesteld door het nationaal partijbestuur om vervolgens te worden goedgekeurd door de nationale partijraad. Bij deze partij is de lijstvorming dus een strikt nationale aangelegenheid.

Die centralisering werd in de jaren 2000 nog verder in de hand gewerkt door de kartelvorming. Langs Vlaamse kant kwamen er toen drie verkiezingskartels tot stand: CD&V-N-VA, sp.a-Spirit en VLD-Vivant. Langs Franstalige kant was er midden jaren negentig al een kartel gevormd tussen PRL en FDF, die samen MR vormden in 2002. In een kartel is de lijstvorming veel complexer. Voor men toe is aan de selectie van kandidaten, moet eerst worden afgesproken hoeveel en welke plaatsen op de lijst elk van de kartelpartners krijgt. Dat gebeurt op basis van een voorafgaande verdeling van het vermoedelijke aantal zetels dat het kartel in de wacht zal slepen. Bij het leggen van deze ingewikkelde puzzel is er uiteraard weinig ruimte voor democratie en ledeninspraak. Enkel als er een strakke coördinatie is van bovenaf, kan worden gegarandeerd dat elke kartelpartner de vooraf afgesproken verkiesbare plaatsen krijgt. Bij MR, bijvoorbeeld, zijn het de voorzitters van de verschillende partijcomponenten die drie maanden voor de verkiezingen samenkomen om de lijsttrekkers aan te duiden (Vandeleene e.a., 2013). Daarna gaat iedere lijsttrekker op zoek naar kandidaten voor de lijst binnen de eigen kieskring, onder het toezicht van die voorzitters.

Bij het kartel CD&V-N-VA konden de leden wel nog hun zegje doen. Bij het lijstvormingsproces voor de verkiezingen van 2007 mochten ze finaal hun goedkeuring geven aan de kandidatenlijsten. Vooraf hadden de kartelpartners echter een informeel akkoord gesloten over de verdeling van de verkiesbare plaatsen (Vandeleene e.a., 2013). Pas daarna werd de normale procedure gestart en konden de provinciale afdelingen de lijsten verder opvullen.

Over de groene partijen Agalev/Groen en Ecolo moeten we het hier nog even apart hebben, omdat deze partijen inzake interne besluitvorming altijd al een buitenbeentje geweest zijn. Groene partijen dragen de interne partijdemocratie traditioneel immers hoog in het vaandel. Politicologisch onderzoek bevestigt dat dit meer is dan holle retoriek. In de groene partijen hebben de leden over het algemeen meer in de pap te brokken (Poguntke, 1987).

Zowel Agalev/Groen als Ecolo hebben voor elke verkiezing sinds 1987 hun leden mee laten beslissen over de kandidatenselectie. Op het einde van de jaren tachtig was de selectieprocedure bij Ecolo sterk afhankelijk van het aantal leden binnen een arrondissement. Indien het quorum van 15 aanwezige leden werd bereikt tijdens een bijeenkomst van de arrondissementele afdeling, mochten deze leden het selectieproces organiseren. Als dat niet het geval was, dan werd dezelfde procedure herhaald op het provinciale niveau. Bij aanwezigheid van minstens 15 leden op een provinciaal ledencongres werd de selectie georganiseerd op het provinciale niveau. Als ook dat quorum niet werd gehaald, dan verschoof de bevoegdheid naar het nationale ledencongres (Katz & Mair, 1992).

In tegenstelling tot Ecolo werkte Agalev al van meet af aan met een modellijst. Die werd opgesteld door de arrondissementele afdelingen en vervolgens onderworpen aan een ledenpoll. Maar die modellijsten moesten wel eerst worden goedgekeurd door de nationale stuurgroep. Verder had die stuurgroep ook het recht om de selectieprocedures op het arrondissementele niveau aan te passen (Katz & Mair, 1992).

Ook bij de groene partijen is de partijtop er dus beducht voor om de macht over de lijstvorming helemaal uit handen te geven. Vandaar dat Ecolo vanaf de jaren negentig naar de beproefde techniek greep van de modellijst, samengesteld door een speciaal lijstvormingscomité op kieskringniveau. Dit comité blijft tot op vandaag een belangrijke rol spelen in het selectieproces. Vanaf 2007 was er daarnaast ook een nationaal lijstvormingscomité, dat vooraf besliste wie op de meest belangrijke en strategische lijstplaatsen zou staan. Het resultaat werd vervolgens voorgelegd aan een nationale raad van afgevaardigden. Zoals eerder aangehaald, heeft het nationale niveau bovendien ook een vetorecht, al wordt dit in de praktijk niet vaak gebruikt.

Groen deed vanaf 2007 wel nog een inspanning om de ledeninspraak te vergroten. De partijtop duidde eerst een lijsttrekker aan voor iedere kieskring. Vervolgens was het aan de leden om deze keuze te bevestigen dan wel af te wijzen. Pas daarna werd er een ledenpoll georganiseerd om de overgebleven posities op de lijsten in te vullen met een modellijst (Vandeleene e.a., 2013).

De verkiesbare kandidaten

We hebben er eerder al een paar keer op gealludeerd dat de kandidaten die een reële kans maken op een zetel anders worden geselecteerd dan de kandidaten die

de lijst opvullen. Zoals al vermeld in de inleiding, heeft men het in dit verband meestal over de ‘verkiezbare’ kandidaten. Maar die term is wat misleidend. Het zou eigenlijk correcter zijn om te spreken over ‘realistische’ kandidaten. Want in principe zijn alle effectieve kandidaten verkiesbaar, in die zin dat elke kandidaat die voldoende stemmen achter zijn of haar naam krijgt, kan worden verkozen.

Alleen worden de hoogstgeplaatste kandidaten in twee opzichten bevoordeeld. Ten eerste blijkt dat de kiezer meer geneigd is om te stemmen op kandidaten bovenaan de lijst (Geys & Heyndels, 2003; Wauters e.a., 2010). Ten tweede kunnen de hoogstgeplaatste kandidaten genieten van het systeem van stemmenoverdracht. Dit betekent dat ze een deel van de lijststemmen krijgen, waardoor ze de lager geplaatste kandidaten gemakkelijk achter zich kunnen laten. Juist daarom hebben de kandidaten aan de top een veel grotere kans om een zitje in het parlement te bemachtigen. In het politicologische jargon heeft men het in dit verband over de ‘nuttige volgorde’ op de lijst. Als een partij bijvoorbeeld vier zetels haalt, dan vallen de hoogste vier plaatsen op de lijst binnen die nuttige volgorde.

Lange tijd was het zo goed als onmogelijk om verkozen te worden buiten die volgorde (Fiers & Van Hecke, 2013). De vijfde kandidaat op de lijst maakte met andere woorden nauwelijks een kans om over de vierde kandidaat te springen en een van de vier zetels te bemachtigen. Recent is het aantal verkozenen buiten de nuttige volgorde echter toegenomen. Dat komt vooreerst omdat vanaf de verkiezingen van 2003 het aantal over te dragen lijststemmen is gehalveerd. Daarnaast blijken de kiezers steeds vaker een voorkeurstem uit te brengen in plaats van een lijststem (Wauters & Weekers, 2008). Door deze twee evoluties is de impact van die stemmenoverdracht op de aanwijzing van de verkozenen kleiner geworden.

Hoe dan ook blijft de kans om verkozen te worden veel groter voor kandidaten bovenaan de lijst. Het is dan ook zinvol om een onderscheid te maken tussen de kandidaten die een reële kans maken om te worden verkozen, en zij die weinig reden hebben om te hopen. In elk geval maken de partijen zelf dat onderscheid bij de selectie. De partijleiding interesseert zich doorgaans maar matig voor de selectie van de opvulcandidaten. Dat laat ze met plezier over aan de lagere echelons, die overigens het best geplaatst zijn om te weten welke lokale politici de lijst aan een paar stemmen extra kunnen helpen. Maar de selectie van de verkiesbare kandidaten, dat is andere koek. Die selectie bepaalt immers wie uiteindelijk in de parlementaire fracties terecht zal komen. Bovendien zijn de topkandidaten ook de belangrijkste gezichten van de campagne. Een ongeluk-

kige *casting* kan dan ook dodelijk zijn voor de partij. Vandaar dat de partijleiding de keuze van de belangrijkste kandidaten zoveel mogelijk naar zich toe probeert te trekken.

Dat er andere procedures worden gehanteerd al naargelang het belang van de plaatsen op de lijst, blijkt alleen al uit de timing. Ook al viel de deadline voor het indienen van kandidatenlijsten voor de Kamerverkiezingen van 25 mei 2014 pas op 26 april, toch werd in november en december 2013 al aangekondigd wie de lijsttrekkers van Groen, CD&V en Vlaams Belang zouden zijn. In die periode sijpelden ook al heel wat berichten door over de kandidaten op andere verkiesbare plaatsen. De partijleiding wil die moeilijke knopen zo snel mogelijk doorhakken om eventuele conflicten daaromtrent buiten de campagne te houden. En de provinciale partijafdelingen lijken er helemaal niet rouwig om te zijn dat de meest pijnlijke beslissingen boven hun hoofd worden genomen.

Dat de hoogstgeplaatste kandidaten volgens een andere procedure worden aangeduid, is niet nieuw. In sommige gevallen vinden we daar ook sporen van terug in de statuten van de partijen. Agalev, bijvoorbeeld, liet op het einde van de jaren negentig in een eerste fase van haar lijstvormingsproces de 'voornaamste' lijstplaatsen vastleggen door alle leden in het arrondissement, om vervolgens een volledige modellijst te laten opstellen door een pollcomité. Tot 1983 hanteerde Ecolo de regel dat de lijsten waar er een realistische kans was dat iemand verkozen werd, ook goedgekeurd werden door het nationaal congres. Verder hield de PS in de loop van de jaren tachtig een aantal lijstplaatsen *hors poll*, omdat deze te belangrijk waren om te laten invullen via ledenpolls (De Winter, 1988). Maar er zijn ook recentere voorbeelden. In 2010 startte het lijstvormingsproces bij cdH met de uitwerking van een lijstvoorstel dat oorspronkelijk beperkt was tot de verkiesbare plaatsen en de strijdplaatsen. Pas daarna werd een volledige modellijst opgesteld. In 2007, ten slotte, stelde Ecolo een comité aan om uit te maken wat de 'strategische' plaatsen waren op de lijsten (Vandeleene e.a., 2013).

De meeste partijen hebben echter geen speciaal comité nodig om uit te maken wat de belangrijke plaatsen zijn. Op basis van hun ervaring bij vorige verkiezingen kunnen ze doorgaans vrij goed inschatten welke plaatsen op de lijst uitzicht geven op een effectieve verkiezing. De manier waarop die afweging wordt gemaakt, verschilt natuurlijk van partij tot partij, en is sterk afhankelijk van de electorale context. Partijen blijken zich daarbij in eerste instantie op het

vorige verkiezingsresultaat te baseren, al houden ze daarnaast ongetwijfeld ook rekening met opiniepeilingen of eigen peilingen.

Wij kunnen onmogelijk per verkiezing en per lijst nagaan welke kandidaten als ‘verkiezbaar’ werden beschouwd door de partij, rekening houdend met al die factoren. Daarom moeten we terugvallen op een paar eenvoudige criteria die kunnen worden beschouwd als een soort gemiddelde van de variërende inschattingen die de partijen maken. Een bijkomend probleem daarbij is dat, zoals al aangegeven in de inleiding, het kiesstelsel sterk is gewijzigd gedurende de 25 jaar die we onderzoeken.

Om te beginnen zal een partij altijd uitgaan van minstens evenveel verkiesbare kandidaten als het aantal zetels dat bij de vorige verkiezing werd behaald. Een partij die de vorige keer twee zetels haalde, zal de twee hoogstgeplaatste kandidaten zeker als verkiesbaar beschouwen. Daarbij komt dat ook de positie van lijstduwer doorgaans als zeer prominent en potentieel verkiesbaar wordt beschouwd. De weinige kandidaten die buiten de nuttige volgorde worden verkozen, blijken vaak de lijstduwers te zijn (Wauters e.a., 2004). Het gebeurt namelijk vaak dat de zichtbare plaats onderaan de lijst wordt voorbehouden aan een populaire politicus. Ook die plaats kunnen we dus als potentieel verkiesbaar beschouwen.

Daarnaast zijn er vaak een of meerdere plaatsen op de lijst die door de partij als strijdplaats worden beschouwd. Hier is de cruciale vraag hoe de partij de kans inschat dat zo’n strijdplaats ook effectief wordt gehaald. Dit zal om te beginnen afhangen van de grootte van de kieskring. In kleine kieskringen (die in 1987 en 1991 nog dominant waren) was de kans op een bijkomende zetel relatief klein. Dat was des te meer het geval omdat de provinciale apparentering (van toepassing tot en met 1999¹) leidde tot een uiterst onvoorspelbare verdeling van de restzetels. Die apparentering zorgde ervoor dat de weinig proportionele verdeling van de zetels in de kiesarrondissementen voor een stuk werd gecorrigeerd op provinciaal niveau (Dewachter, 1988). Enkel de partijen die een bepaald quorum haalden, mochten hieraan deelnemen. Het gevolg was dat een lijst een zetel kon halen in een bepaalde kieskring dankzij de reststemmen in een andere kieskring van de provincie. Dit maakte het voor de partijen extra moeilijk om in te schatten hoeveel (extra) zetels men zou halen in een kieskring.

Omwille van al die redenen houden we in kleine kieskringen, met minder dan tien te begeven zetels, geen rekening met bijkomende strijdplaatsen. In de grotere kieskringen, met minstens tien zetels, doen we dat wel. We beschouwen

dan telkens een bijkomende zetel als verkiesbaar. Als een partij de vorige keer bijvoorbeeld twee zetels haalde, dan zijn de drie eerste plaatsen op de lijst verkiesbaar.

Er mag ook van worden uitgegaan dat de ‘verkiesbare ruimte’ in de perceptie van de partij toeneemt naarmate die partij sterker staat. Wanneer een partij bijvoorbeeld negen van de twintig zetels haalde bij de vorige verkiezingen, dan zal er allicht wat meer rek zitten op de aspiraties van de partij en mogen we verwachten dat niet enkel de tiende, maar ook de elfde plaats op de lijst als strijdplaats wordt beschouwd. Daarom beschouwen we een tweede extra kandidaat als verkiesbaar wanneer een partij in een grote kieskring minstens vijf zetels haalde. Ook het aantal opvolgers dat als ‘verkiesbaar’ wordt beschouwd, zal afhangen van de sterkte van de partij. Hoe groter het aantal effectief verkozenen, hoe meer opvolgers erop mogen hopen om in de loop van de legislatuur effectief te zetelen in het parlement. Als een partij minstens vijf zetels haalde bij de vorige verkiezingen, dan beschouwen we de eerste twee opvolgers als verkiesbaar, als dat er minder waren, dan enkel de eerste opvolger.²

Zoals aangegeven in Tabel 1.1, staat, voor alle zeven verkiezingen samen, ruim een vierde van de kandidaten (26,1%) op een plaats die, volgens de hoger vermelde criteria, als verkiesbaar kan worden beschouwd. Dit percentage fluctueert wat tussen verkiezingen. Het is het hoogst in 1987 en 1991 (ruim 28%) en daalt lichtjes naarmate de kieskringen groter worden: eerst naar ongeveer 27% in 1995 en 1999, daarna naar 23 à 24% vanaf 2003. Een samenvoeging van kleine kieskringen betekent dat er minder lijsten zijn en dus ook minder lijstduwers en eerste opvolgers. Dit wordt niet helemaal gecompenseerd door het feit dat we in grotere kieskringen voorzien in een of twee extra verkiesbare strijdplaatsen.

Tabel 1.1: Aantal unieke kandidaten in de analyse (absolute aantallen en kolompercentages).

	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2010	Totaal
Verkiesbare kandidaten	595 (28,5)	603 (28,2)	404 (26,8)	408 (26,9)	323 (22,6)	312 (24,8)	322 (22,5)	2.967 (26,1)
Niet-verkiesbare kandidaten	1.494 (71,5)	1.536 (71,8)	1.105 (73,2)	1.108 (73,1)	1.105 (77,4)	947 (75,2)	1.109 (77,5)	8.404 (73,9)
Totaal	2.089	2.139	1.509	1.516	1.428	1.259	1.431	11.371

Van die verkiesbare kandidaten wordt ongeveer een derde (36,3%) ook effectief verkozen (Tabel 1.2). Maar daarbij moeten we er wel rekening mee houden dat de eerste opvolger, die we ook als verkiesbaar beschouwen, nooit meteen wordt verkozen. We houden hier immers enkel rekening met het onmiddellijke resultaat van de verkiezingen en niet met vervangingen nadien. Als we enkel naar de effectieve kandidaten kijken, dan blijkt dat bijna de helft (47,2%) van de verkiesbare kandidaten ook wordt verkozen.

Tabel 1.2: Opsplitsing van kandidaten naar verkiesbare plaats en al dan niet verkozen (absolute aantallen en kolompercentages).

	Niet verkiesbaar	Verkiesbaar	Totaal
Niet verkozen	8.330 (99,1)	1.890 (63,7)	10.220 (89,9)
Verkozen	74 (0,9)	1.077 (36,3)	1.151 (10,1)
Totaal	8.404	2.967	11.371

Zoals gezegd, zijn alle (effectieve) kandidaten in principe verkiesbaar, ook al staan ze op een ‘onverkiesbare’ plaats. Onze data bevestigen echter dat de kans dat dit ook werkelijk gebeurt verwaarloosbaar klein is. Van alle niet-verkiesbare kandidaten werd slechts 0,9% toch verkozen. Als we enkel rekening houden met de effectieve kandidaten, is dit 1,6%. Voor sommige verkiezingen is dat percentage wel iets groter. Dat is het geval als een partij plots een grote electorale doorbraak realiseert. Dan is het aantal verkozenen natuurlijk groter dan wat je louter op basis van het vorige resultaat zou verwachten. Zo werd in 2010 opeens 2,7% van de niet-verkiesbare effectieve kandidaten toch naar het parlement gekatapulteerd. Dat was het gevolg van de N-VA-tsunami. Het fenomeen werd mooi gevat in de bekende *oneline*r van Bart De Wever: “Iedereen die moest worden verkozen, werd verkozen, iedereen die niet moest worden verkozen ook” (De Tijd, 11 december 2010). Hetzelfde fenomeen deed zich voor in 1991 met Vlaams Blok, zij het in mindere mate. Toen steeg het aandeel verkozenen bij de niet-verkiesbare effectieven naar 1,9%.

Belangrijkste resultaten

- Tot het begin van de jaren zeventig werden de lijsten van de traditionele partijen in principe samengesteld via een zogenaamde ledenpoll of voorverkiezing. In de praktijk raakte dit systeem echter al in de loop van de jaren zestig in onbruik. Met uitzondering van de PS was er op het einde van de jaren tachtig geen enkele partij meer waar de leden inspraak hadden in de lijstvorming.
- Vanaf de jaren negentig was er opnieuw een tendens naar meer inspraak van de leden. De groene partijen en VLD waren de wegbereiders hiervan. Maar door het gebruik van modellenlijsten, opgesteld door weinig transparante lijstvormingscomités, bleef de partijleiding de teugels stevig in de hand houden.
- In de jaren 2000 werd de lijstvorming verder gecentraliseerd. Dit had te maken met het ontstaan van politieke kartels, die een strakke coördinatie van de lijstvorming vereisten. Vooral in Vlaanderen leidde ook de invoering van provinciale kieskringen tot een centralisering. In Wallonië was dat minder het geval, omdat het Waals Parlement nog steeds wordt verkozen in relatief kleine arrondissementen. Het gevolg is dat de arrondissementele partijafdelingen ook bij de federale lijstvorming een belangrijke rol blijven spelen.
- Het is vooral de selectie van de verkiesbare kandidaten die sterk wordt gestuurd door de partijtop. Dit zijn de kandidaten die een reële kans maken op een zetel. Meestal gaat het om de hoogst geplaatste kandidaten op een lijst. De partijen baseren zich onder meer op het aantal zetels behaald bij de vorige verkiezingen om in te schatten welke kandidaten verkiesbaar zijn.
- Met toepassing van een aantal criteria die kunnen worden beschouwd als een gemiddelde van de variërende inschattingen die de partijen maken, kan gemiddeld een vierde van de kandidaten als verkiesbaar worden beschouwd. Bijna de helft van de verkiesbare effectieve kandidaten wordt verkozen. Van de niet-verkiesbare effectieve kandidaten wordt amper 1,6% verkozen.

[Dit boek is online te koop \(klik hier\)](#)

Elke verkiezing opnieuw moeten de politieke partijen honderden kandidaten selecteren. Maar wie zijn die kandidaten? Hoe oud zijn ze? Wat is hun beroep? Waar wonen ze? In dit boek wordt het DNA van de kandidaten voor het eerst gedetailleerd in kaart gebracht. De auteurs beschrijven hoe het profiel van de kandidaten is geëvolueerd gedurende de voorbije 25 jaar. Is het werkelijk zo dat er nauwelijks arbeiders op de lijsten staan, en was dat vroeger dan anders? Hebben de partijen effectief de neiging om uit te pakken met steeds jongere kandidaten? De quotawetgeving heeft het aantal vrouwelijke kandidaten exponentieel doen toenemen, maar hebben de talrijke vrouwelijke kandidaten van vandaag een ander profiel dan de schaarse vrouwelijke kandidaten van vroeger? Heb je als politicus uit een centrumstad een voetje voor in vergelijking met je collega uit een landelijke gemeente? Heeft de kiesherforming ertoe geleid dat kleinere gemeenten minder aan hun trekken komen bij de lijstvorming? En is dit in Vlaanderen anders dan in Wallonië? Om deze vragen te kunnen beantwoorden, hebben de auteurs een enorme hoeveelheid gegevens verzameld over de kandidaten bij de voorbije zeven Kamerverkiezingen. In dit boek wordt al die informatie op een leesbare wijze gebundeld. Alles wat u altijd al had willen weten over de kandidaten, maar nog nooit heeft durven vragen.

BART MADDENS is als hoogleraar verbonden aan het KU Leuven Instituut voor de Overheid. Hij publiceerde eerder over de financiering van politieke partijen, de staatshervorming en de monarchie.

GERT-JAN PUT is als FWO-aspirant verbonden aan het KU Leuven Instituut voor de Overheid. Hij doet onderzoek naar de lijstvorming bij politieke partijen.

JEF SMULDERS is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het KU Leuven Instituut voor de Overheid. Hij doet onderzoek naar de boekhoudingen van politieke partijen.

